

Udvarhelyi Boglárka

Opera és operett az 1867-es év Párizsában

(Verdi: *Don Carlos*, Gounod: *Romeo és Júlia*,
Offenbach: *A gerolsteini nagyhercegnő*)

Témavezető: Bozó Péter

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődés-
történeti tudományok besorolású
doktori iskola

Budapest

2012

DOKTORI TÉZISEK

I. A kutatás előzményei

Disszertációmban az 1867-ben Párizsban bemutatott Verdi: *Don Carlos*, Gounod: *Romeo és Júlia*, valamint Offenbach: *A gerolsteini nagyhercegnő* című műveit hasonlítom össze. A három különböző műfajú, mégis három egymáshoz szorosan kapcsolódó zenés színpadi mű részletes elemzése jó lehetőséget nyújt annak konkrét példákon keresztül történő vizsgálatára, milyen közös vonásokat mutat, illetve mennyiben eltérő egy korabeli operett és opera.

Az operához mérten az operett műfajának zenetudományi elemzéséből lényegesen kevesebb készült. Ez a tény azzal is magyarázható, hogy a műfajjal kapcsolatos ambivalens érzések évtizedeken át meghatározóak voltak mind a zenetudósok, mind a komolyzene képviselői körében. Az a nézet, amely szerint ez a könnyűzenei műfaj egy olyan zenei formanyelvet használ, amely elsősorban csak a sikerre, az eladhatóságra koncentrál és látszólag nincs köze a kortárs operaszerzők komolyzenei műveihez, eleve megpecsételte a műfaj sorsát, amely a tudományos munkák számát is negatívan befolyásolta.

A megjelent Offenbach publikációk nagyobb része biográfiai jellegű, zenei tartalmakat kevésbé fogalmaz meg. A komponista életútjával, a korszakban betöltött zenei jelentőségével a Schmierer (*Offenbach und*

seine Zeit, 2009) által szerkesztett könyvön kívül Dörrfeldt (*Die musikalische Parodie bei Offenbach*, 1954) úttörő jelentőségű disszertációját használtam fel, amelyben a szerző a témaválasztásának megfelelően, csak a zenei paródia felől közelít a komponista tevékenységéhez.

A nagyopera műfajához tartozó *Don Carlos* és *Romeo és Júlia* esetében elsősorban idegen nyelvű szakirodalomra támaszkodtam. Gounod művével kapcsolatban egyetlen nagyobb lélegzetű tanulmány született. Ez Huebner (*The Operas of Charles Gounod*, 1990) könyve, amely analitikus szempontból vizsgálja az operát. A Verdi irodalom mélyrehatóbb magyar nyelvű elemzéseként Budden (*Verdi*, 2007) monográfiáját kell megemlíteni. Az opera keletkezéstörténetével kapcsolatos legfontosabb publikációnak Günther kutatómunkája számít, amit a disszertáció is felhasznál.

II. Források

Az értekezésben tett megállapításaimat, megfigyeléseimet a művek irodalmi és történelmi háttérével, hitelességével kapcsolatban fontosnak tartottam Anderle Ádám (*Spanyolország története*, 2002, *Spanyol királyi dámák*, 2002), Géher István (*Shakespeare*, 1998) és Benedek Marcell (*Shakespeare*, 1963) publikációiból vett tényekkel is alátámasztani.

Tekintettel az Offenbach-irodalom korlátaira, dolgozatom ezzel foglalkozó pontjának kidolgozásában *A gerolsteini nagyhercegnő* című mű zongorakivonatára, a Babos Károly és Erődy Béla 1867-es budai

Népszínházi bemutató alkalmára készített egyes dalbetétek szövegének fordítására és a saját magam által készített szövegek könyv fordítására támaszkodtam. Befolyásolták a dolgozat gondolatmenetét a Bozó Péter (*Offenbach operettjei*, 2010) által összeállított, a szigorlati vizsgám felkészülését elősegítő tanulási segédlet, kézirat gyanánt, valamint a Muzsika folyóiratban megjelent cikkei (*Orphée à l'envers: Egy idézet a francia zenés színpadi hagyomány kontextusában*, 2010. október, november).

Schiller (*Drámák*, 1980) drámáját nem elegendő a Verdi: *Don Carlos* című mű librettó egyetlen forrásaként megjelölni, ezért a Marc Clémeur (*Eine neuentdeckte Quelle für das Libretto von Verdis Don Carlos*, 1977) tollából származó cikk tanulmányozása elengedhetetlen volt az igazság keresésében.

A fentebb megjelölt monográfiákon kívül a műfajokkal, a művekkel kapcsolatos tájékozódást a szakcikkek is segítették (*The New Grove Dictionary of Opera*, *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, *Pipers Enzyklopädie des Musiktheaters*). Az operák zenei elemzéséhez az egykorú magyar nyelvű librettókat (Ormai Ferenc és Lányi Viktor fordításában), a korabeli zongorakivonatokat, partitúrákat vettem alapul.

III. Módszer

Az értekezés első fejezete a francia történelmi nagyopera műfaji sajátosságainak, a második az operett műfaji előzményeinek alapos

áttekintésével egyfajta bevezetőként szolgál a disszertációban elemzett darabok tárgyalásához, amelyek szükségszerűek a vizsgált művekben megjelenő műfaji jellegzetességek bemutatásához. A három színpadi mű zenei elemzése a szakirodalmak tanulmányozásával, eredményeinek felhasználásával párhuzamosan haladt, de az értekezés előrehaladásával differenciálódott. Az alfejezetekben olyan vizsgálati szempontokat próbáltam keresni, amelyek véleményem szerint az adott darabban a legfontosabbak és legérdekesebbek, valamint az összehasonlító elemzés eredményéhez elengedhetetlenek.

Verdi: *Don Carlos* című operáját tipikus francia történelmi nagyoperaként tartják számon, ezért igyekeztem ezekre a sajátosságokra a harmadik fejezetben rámutatni, majd az operát az *opéra-comique* műfajára jellemzőbb vonások szemszögéből vizsgálni. Szükségesnek tartottam a librettó forrásaira is – az opera történetének pontosabb megértése miatt – bővebben kitérni.

Romeo és Júlia témája mind az irodalomban, mind a zenében nagyon népszerű volt. A negyedik fejezet a különböző feldolgozásokat, a librettó és a dráma közötti különbségeket, valamint az operában szereplő négy szerelmi duett vizsgálatát helyezi a középpontba.

Az ötödik fejezetben Offenbach korának párizsi színházi életét mutatom be. Ebben az időszakban az intézményeket a privilégiumi rendszer oly mértékben szabályozta, hogy a komponista korai egyfelvonásos műveinek sajátosságai éppen ennek köszönhetőek. Ezek a darabok olyan

jelentőségűek, amelyekből megszülethettek az első klasszikus operettek, köztük *A gerolsteini nagyhercegnő*.

A disszertáció záró fejezete abból a szempontból hasonlítja össze a három különböző műfajú zenés színpadi darabot, hogy az értekezés elején vizsgált műfajok jellegzetességei hogyan jelennek meg egy másik műfajhoz tartozó darab esetében.

IV. Eredmények

Személyes előadóművészi élményeim vezettek arra az elhatározásra, hogy az operett és opera műfajához tartozó művek vizsgálatával, e két műfaj közötti kapcsolattal mélyrehatóbban foglalkozzam. Tény, hogy a köztudatban az operett szó hallatán elsősorban a *Csárdáskirálynő*, a *Marica grófnő*, *A víg özvegy* él. Kálmán, Lehár, Strauss, Huszka műveit egyértelműen besoroljuk az operett műfajába. A 19. században – amikor az operett műfaja született – korántsem volt ilyen egyszerű a darabok műfaji kategorizálása. A műfaj „klasszikus” képviselői mind zeneileg, mind tartalmilag jelentősen különböznek a mai értelemben használt operettektől.

A kutatás célkitűzése az volt, hogy feltárja és bebizonyítsa, hogy az értekezésben vizsgált, és ma is játszott darabok között, túl az eltérő funkcion és műfajon, a zenei formálás tekintetében nem vonhatunk éles határvonalat. Mindkét műfaj a klasszikus zenei formamodelleket követi. Az operett befogadta az opera szólóit, duettjeit, együtteseit, kórusait, amit

szellemes, dallamos zenével támaszt alá, az opera pedig felhasználja az elsődlegesen az *opéra-comique* műfajára jellemző zeneszám-típust és zenei formát. Gounod és Verdi művében megtalálható expozíció-ballada és kupléforma jól illusztrálja azt, hogy az operett műfajára jellemzőbb vonásokkal a nagyopera-komponistái is szívesen éltek.

Mind a *grand opéra*, mind az operett műfajához tartozó művek a közelmúlt, vagy a jelen eseményeit dolgozták fel, amelyekkel a hallgatóság azonosulni tudott. Azonban a két műfaj másképp közelít a megvalósításhoz. Amíg a történelmi nagyopera darabjaiban az emelkedett stílus, a pátosz kerül előtérbe, addig az operett ezt gúnyolta. Offenbach műveiben a fanyar, szatirikus motívumok, a kíméletlen ironia, a nevetve karikírozás keveredik a dallamossággal. Korai művei még magukon viselik a színházi privilégiumi-rendszer kívánalmait, de *A gerolsteini nagyhercegnő* zenei felépítése – a prózai részeket leszámítva – már nagy hasonlóságot mutat Verdi és Gounod műveivel, azzal a különbséggel, hogy a darab a „komoly” zene forma és stílus eszközeinek paródiájából áll össze, amihez még társulnak az operai allúziók is.

Módszerem annyiban tekinthető újszerűnek, hogy az egy időben bemutatott, három különböző műfajú darab vizsgálatával, összehasonlításával vontam le következtetéseket, és próbáltam bebizonyítani, hogy a két műfaj között a kezdetekben nem volt olyan nagy különbség, mint manapság.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

Verdi: *Álarcosbál* – Amélia

2010. április 18, 21, 24. Szegedi Nemzeti Színház
karmester: Pál Tamás, Gyüdi Sándor

Verdi-est

2010. március 29. Eger, Kápolna
Don Carlos: Erzsébet románca (II. felv.), Aida: Aida áriája (I. felv.),
Álarcosbál: Amélia áriája (II, III. felv.).
Zongorán kísért: Gábos Judit

Verdi-est

2005. szeptember 19. Eger, Kálvin-ház
Don Carlos: Erzsébet románca (II. felv.), Aida: Aida áriája (I. felv.),
Aida – Amonasro duett (III. felv.).
közreműködött: Sólyom-Nagy Sándor, zongorán kísért: Pogány Imola

Verdi-est

2001. augusztus 19. Kőszeg, Várszínház
Aida: Aida áriája (I. felv.), Aida – Amonasro duett (III. felv.),
Álarcosbál: Amélia áriája (III. felv.), Trubadúr: Leonóra – Luna duett
(IV. felv.).
közreműködött: Bátki-Fazekas Zoltán, karmester: Tóth Armand
kísért: Szombathelyi szimfonikus zenekar

Francia ária- és dalest

2007. június 18. Eger, Kápolna
Gounod: Faust – Margit ékszeráriája
Zongorán kísért: Gábos Judit

Az operett műfajában 270 előadásban szerepeltem primadonnaként 2001-2008 között (Németország, Ausztria, Svájc, Dánia, Hollandia, Miskolci Nemzeti Színház, Békéscsabai Jókai Mór Színház) az alábbi komponisták műveiben:

Strauss: A cigánybáró - Szaffi, **A denevér** – Rosalinda. **Lehár: A mosoly országa** – Lisa. **Kálmán: Marica grófnő** – Marica, **A csárdáskirálynő** – Szilvia, **A bajadér** – Odette, **A cigányprímás** – Juliska. **Ábrahám: Viktória** – Viktória, **Bál a Savoyban** – Madeleine, Tangolita. **Dostal: A magyar menyegző** – Janka.